

ЭКОЛОГИК МУАММОЛАР ВА УЛАРНИ ЁРИТИШНИНГ ИЖТИМОЙ-ФАЛСАФИЙ ЖИХАТЛАРИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14544425>

Омонов Эркин Ботирович

Ўзбекистон миллий университети эркин изланувчиси,
Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг Оролбўйи
минтақасини ривожлантириш масалалари ва экология кўмитаси котибияти бош
маслаҳатчиси

Эл почта: erkin.omonov@mail.ru

Аннотация: Мақолада экологик муаммолар ва уларни ёритишнинг ижтимоий-фалсафий жиҳатлари ёритилган. Оммавий ахборот воситаларининг ахборот тарқатишнинг асосий институти сифатида экологик масъулият тўғрисида жамоатчилик фикрини шакллантиришда муҳим ўрин тутиши кўрсатилган.

Калит сўзлар: экологик муаммо, замонавий техноген цивилизация, экологик онг, ижтимоий фалсафа, экологик журналистика.

Дарҳақиқат, замонавий техноген цивилизация кўпинча табиий муҳитни эътиборсиз қолдириб, экологик инқироз хавфини оширади. Биосферанинг ҳозирги ҳолати аллақачон жиддий ўзгаришлар ёқасида, бу атроф-муҳитни бошқариш ва саноатни ривожлантиришга ёндашувларни қайта кўриб чиқишни талаб қилади. Ифлосланиш, ресурслар камайиши ва табиий экотизимларни йўқолиши муаммолари инсоният келажагига таҳдид солмоқда.

Оммавий ахборот воситалари ахборот тарқатишнинг асосий институти сифатида экологик масъулият тўғрисида жамоатчилик фикрини шакллантиришда муҳим ўрин тутди. Бироқ, замонавий оммавий ахборот тизими, гарчи экологик билимларни тарқатаётган бўлса-да, қатор муаммоларга дуч келмоқда. Аввало, атроф-муҳит масалалари кўпинча тўхтатилади ёки энг даҳшатли ҳолатларни (экологик офатлар, қоидаларнинг бузилиши) ёритиш билан чекланади, бу муаммони бир томонлама идрок этишни келтириб чиқаради.

Экологик муаммолар, айниқса иқлим ўзгариши, ҳаво ва сув ифлосланиши, чўлланиш, биохилма-хилликнинг йўқолиши каби масалалар таҳлилий мақолалар ва махсус ахборот дастурлари орқали ёритилади. Атроф-муҳитга етказилаётган зарарни камайтириш ёки бартараф этиш бўйича муваффақиятли лойиҳалар ва ҳаракатлар ёритилиб, улардан ўрганиш

имконияти тақдим этилади. Масалан, қайта тикланадиган энергия манбалари, пластик чиқиндиларни қайта ишлаш ёки ҳудудларни қайта тиклаш бўйича муваффақиятли тажрибалар жамоатчиликка тақдим этилади.

Экологлар, олимлар ва экологик муаммолар бўйича экспертларнинг интервьюлари ва фикрлари аҳолига экологик муаммоларнинг техник ва илмий томонларини тушунтиришга ёрдам беради. ОАВ орқали турли экологик акциялар ва ташвиқот кампаниялари ўтказилиши мумкин. Масалан, табиий ресурсларни тежаш, чиқиндиларни саралаш, дарахтлар экиш ёки ҳайвонот дунёсини ҳимоя қилиш бўйича ижтимоий реклама экологик муаммоларга эътиборни жалб қилишнинг самарали воситаларидан биридир.

Ижтимоий-фалсафий таҳлил нуқтаи назаридан, ҳозирги табиатга бўган муносабат асосан жамиятнинг антропоцентрик йўналишини акс эттиради, бу эрда инсон табиатдан юқори қўйилади ва табиат унинг эҳтиёжларини қондириш учун манба сифатида қаралади. Бу истеъмолчи муносабат атроф-муҳитнинг ифлосланиши, глобал исиш ва табиий ресурсларнинг камайиб бораётганига қарамасдан, экологик инқирознинг узоқ муддатли оқибатларига етарли эътибор бермасликда намоён бўлади. Оммавий ахборот воситалари соҳасида биохилма-хилликни сақлаш ва атроф-муҳитнинг яшашга яроқлилигини марказий ўринга қўядиган биоцентрик парадигма томон силжиши муҳим аҳамиятга эга.

Оммавий ахборот воситаларининг экологик маданиятга самарали таъсир кўрсатиши учун нафақат табиий офатларни ёритиш, балки табиат билан ўзаро муносабатларнинг ижобий намуналарини янада тизимли ва фаол равишда тарғиб қилиш керак. Инқироздан чиқиш имкониятлари ва бу жараёнда ҳар бир инсоннинг ролини кўрсатувчи ижобий мисоллар экологик маданиятни кучайтириши, атроф-муҳитни асраб-авайлаш борасидаги ҳаракатларни фаоллаштириши мумкин.

Оммавий ахборот воситалари призмаси орқали экологик муаммоларни ижтимоий-фалсафий таҳлил қилиш уларнинг экологик маданиятни шакллантириш имкониятларини ҳам, истеъмолчиларнинг кўрсатмалари ва иқтисодий манфаатлари билан боғлиқ камчиликларини ҳам очиб беради. Бу камчиликларни бартараф этиш экологик муаммоларнинг жамият онгидаги устувор йўналишлардан бирига айланишига, ўз навбатида инсон фаолиятининг табиатга салбий таъсирини камайитиришга ёрдам беради.

Атроф-муҳит муаммоларида оммавий ахборот воситаларининг ролини ижтимоий-фалсафий нуқтаи назардан таҳлил қилиш бир қанча асосий жиҳатларни аниқлаш имконини беради. Биринчидан, оммавий ахборот воситалари экологик ахборотнинг асосий манбаи сифатида одамларнинг хулқ-

атвори ва дунёқарашига таъсир кўрсатадиган экологик муаммолар ҳақидаги жамоатчилик фикрини шакллантиради. Журналистлар атроф-муҳитнинг ифлосланиши ёки иқлим ўзгариши ҳақида ҳикоялар ёзаётганда, маълумот ташвишли деб қабул қилинишини ва ҳаракат ёки пассивликни келтириб чиқаришини аниқлайди.

Иккинчидан, экологик онгда кино ва ҳужжатли фильмлар алоҳида ўрин тутади. Ҳужжатли фильмлар, айниқса, илмий-оммабоп ва публицистик фильмлар нафақат табиат ҳақидаги билимларни шакллантиради, балки одамларни ҳаракатга сафарбар эта оладиган ҳиссий муносабатни ҳам уйғотади. Табиат эстетикаси билан экологик таҳдидларни англаш уйғунлашган **гибрид жанри**, айниқса, мавзунини кенгроқ оммага етказишда самарали.

Ниҳоят, оммавий ахборот воситаларининг экологик ахборотни тақдим этишдаги аниқлиги ва масъулияти экологик маданиятни шакллантиришнинг асосий элементлари ҳисобланади. Нотўғри ёритиш ва шов-шувлилик нафақат томошабинларни чалғитиши, балки жамоатчиликнинг экологик муаммоларга нисбатан ишончсизлигини келтириб чиқариши, ижтимоий бефарқликка олиб келиши мумкин.

Экологик онг жамиятнинг атроф-муҳит билан алоқаларини чуқур тушунишга йўналтирилган шаклдаги онгдир. Бу, инсоннинг табиат билан бир бутун экосистема сифатида алоқада эканлигини тушуниш, инсон фаолиятининг салбий оқибатларини баҳолаш, ва табиатни асрашга қаратилган фаолиятни қўллаб-қувватлашни ўз ичига олади. Экологик онгнинг шаклланиши глобал миқёсда муҳим аҳамият касб этади. У илм-фанга суяниб, гуманистик қадриятлар билан уйғунлашади ва инсоннинг ўз манфаатларидан кўра кенг жамоатчилик манфаатларини олдин қўйишга йўналтирилган. Экологик инқирозларни ҳал қилиш учун глобал стратегия ишлаб чиқишда экологик онгнинг аҳамияти беқиёсдир.

Давлат раҳбарининг тегишли Фармонида таъкидлаганидек, экологик муаммоларни ҳал қилишда фақат бугунги кунга эмас, балки яқин ва узоқ келажакка йўналтирилган амалий ва стратегик ёндашув талаб қилинади¹.

Ижтимоий-фалсафий нуқтаи назардан қаралганда, ОАВ экологик маданиятни ривожлантиришда фаол роль ўйнаши керак. ОАВ орқали тарқатиладиган ахборотлар инсонларнинг экологик онгини оширишга қаратилган бўлиши лозим. Масалан, табиатга зарар етказувчи ҳаракатлар, турли саноат ва технологик жараёнлар оқибатлари ҳақидаги маълумотларни кенг

¹ “2030 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг Атроф муҳитни муҳофаза қилиш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 30 октябрдаги ПФ-5863-сон Фармони // <https://lex.uz/docs/4574008>.

тарқатиш инсонлар онгида атроф-муҳитга бўлган муносабатни ўзгартиришга хизмат қилади.

Ижтимоий-фалсафий нуқтаи назардан, оммавий ахборот воситалари инсон ва табиат ўртасидаги муносабатларни таҳлил қилиб, уларнинг мураккабликларини ёритиш орқали жамиятни экологик барқарорликка олиб келадиган йўللарга йўналтириши мумкин.

Ривожланган давлатларда экологик журналистиканинг илмий тадқиқотлар орқали янада такомиллашиб бориши жамоатчиликни экологик масалаларга нисбатан ҳушёрликка чақиришнинг самарали усулидир. Бундай журналистларни тайёрлаш олий таълим муассасаларида йўналишлар очиш ва маҳаллий журналистлар учун семинарлар, тренинглар ва махсус ўқув курслар ташкил қилиш орқали амалга оширилиши мумкин. Бунда республиканинг барча ҳудудларида фаолият юритувчи журналист ва блогерлар учун маҳорат мактаблари ҳам катта роль ўйнайди. Шу тариқа, экологик журналистиканинг жамият барқарор ривожланишини таъминлашдаги роли жуда муҳим бўлиб, бу орқали жамият экологик муаммоларга нисбатан фаол ёндашувни шакллантиради.

Экологик журналистика жамият онгини ошириш, экологик билим ва тафаккурни шакллантириш, инсоннинг атроф-муҳитга бўлган муносабатини яхшилаш йўлидаги муҳим восита ҳисобланади. Масалан, атроф-муҳитга етказилаётган зарарни ёритиш фақатгина ахборот тарқатиш эмас, балки уни иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва маънавий сабабларини очиб бериш, жамиятни ҳушёрликка чақириш, инсон тафаккурини тубдан ўзгартириш орқали табиий бойликларни асраб-авайлаш йўллари кўрсатиш ва амалий чора-тадбирлар кўрилиши учун замин яратиш вазифасини бажаради. Бу эса экологик журналистиканинг қўшган ижтимоий қийматини англатади.

Экологик муаммоларни ёритиш орқали ОАВ нафақат экологик билим ва тафаккурни оширишга, балки жамоатчилик ва ҳукумат ўртасидаги мулоқотни мустаҳкамлашга ҳам хизмат қилди. Бу жараёнда ОАВ давлат ва жамоат ташкилотларининг экологик ҳаракатларини ёритишда фаол иштирок этиб, жамиятнинг экологик масалаларга жавобгарлик билан муносабатда бўлишини рағбатлантирди.

Ижтимоий-фалсафий нуқтаи назардан экологик масалаларни ОАВда ёритиш жамиятнинг умумий онгини ва ахлоқий кадриятларини шакллантиришга катта таъсир кўрсатади. Табиатига ва уни муҳофаза қилишга жавобгарликни ёритган ҳар бир мақола ёки кўрсатув инсоннинг экологик ахлоқий ҳиссини оширади. Шу маънода, ОАВ экологик маданиятни шакллантиришда муҳим фалсафий восита бўлиб хизмат қилади. ОАВнинг

ижтимоий таъсири орқали экологик масалалар кенг ёритилиши жамиятнинг барқарор ривожланишига ҳисса қўшади.